www·islamyolinet

ئىسلام دىنىدىكى كىشىلىك ھوقۇق*

مۇھەممەد يۈسۈف

1 ـ ماددا، ياشاش ھوقۇقى

A) ئىنسان ھاياتى مۇقەددەستۇر. خەۋپ ـ خەتەرسىز ياشاش ئۇنىڭ تەبئىي ھەققىدۇر. ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭغا تاجاۋۇز قىلىش ھوقۇقى يوق. بۇ ھوقۇق پەقەت ئۇنىڭ ئىسلام شەرىئەت قانۇنى بويىچە ئۆلۈمگە ھەقلىق بولغان شارائىتتىلا، قانۇنلۇق ھالدا ئۇنىڭدىن ئېلىپ تاشلىنىدۇ.

«كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمىگەن ياكى يەر يۈزىدە بۇزۇقچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرسە، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەنگە ئوخشاش بولىدۇ، كىمكى بىر ئادەمنى قۇتقۇزسا ياكى ھايات قېلىشىغا سەۋەبچى بولسا، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى تىرىلدۈرگەنگە ئوخشاش بولىدۇ.» (مائىدە سۈرىسى 32 ـ ئايەت)

B) ئىنساننىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى پۈتۈنلىكى قوغدىلىدۇ. ئىسلام شەرىئەت قانۇنى ئۇنى ھاياتىدا ۋە ماماتىدا بىردەك قوغدايدۇ. ھەتتا ئۇ ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ جەسىدى ھۆرمەتكە ھەقلىقتۇر. «سىلەرنىڭ بىرىڭلار بىراۋنى كېپەنلىگەندە ئۇنى ياخشى كېپەنلىسۇن.» (مسلم رىۋايىتى)

2ـ ماددا، ئەركىنلىك ھوقۇقى

A) ئىنسان ھۆررىيىتى ـ خۇددى ئۇنىڭ ھاياتىغا ئوخشاش مۇقەددەستۇر. بۇ ئۇنىڭ تۇغۇلىشىدىن بىرى ئۆزىگە ئائىت بولغان ھوقۇق بولۇپ، ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە بۇ ھوقۇق ئۇنىڭغا ئائىتتۇر. «دۇنياغا كۆز ئاچقانداق ھەر قانداق ئادەم ئىسلام دىنى بىلەن يارىتىلىدۇ.» (بۇخارى ۋەمۇسلىم رىۋايىتى) ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭ ھۆررىيىتىگە دەخلى ـ تەرۇز يەتكۈزۈش ھەققى يوقتۇر. ”ئىنسانلارنى قاچاندىن بىرى ئۆزۈڭلارغا چوقۇندۇرىۋالدىڭلار، ھالبۇكى، ئۇلارنى ئانىلىرى ھۆر تۇغقان ئەمەسمىدى؟)ئۆمەر ئىبنى خەتتاب) كىشىلەرنىڭ ئەركىنلىكىنى قوغداشقا ئىسلام شەرىئىتى تولۇق كۆپالەتلىك قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھۆررىيىتىگە چەكلىمە قويۇلمايدۇ، پەقەت شۇنى ئاساس قىلغان ھاللاردا ئىسلام شەرىئەت قانۇنى بويىچە ئىش كۆرىلىدۇ.

B) بىر مىللەتنىڭ يەنە بىر مىللەتنىڭ ھۆررىيىتىگە تاجاۋۇز قىلىشىغا يول قويۇلمايدۇ. تاجاۋۇز قىلىنغان مىللەتنىڭ تاجاۋۇزچىلىققا قارشى چىقىشى ۋە بارچە ئىمكانىيىتىنى قوللىنىپ كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ئۆز ھۆررىيىتىنى قايتۇرۇپ ئېلىشى ئۇنىڭ تەبئىي ھوقۇقىدۇر.

---

* شەيخ مۇھەممەد غازالىينىڭ ”حقوق الإنسان بين تعاليم الإسلام وإعلان الأمم المتحدة “ ناملىق ئەسىرى 174 ـ بېتىدىن ئېلىندى.

«زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ئادەم ئىنتىقامىنى ئالسا ئۇنى ئەيىبلەشكە بولمايدۇ.» (شۇرا سۈرىسى 41 - ئايەت)
خەلقئارالىق جەمئىيەتلەرنىڭ ئۆز ھۆررىيىتىنى قايتۇرۇپ ئېلىش يولدا كۈرەش قىلىۋاتقان ھەر قانداق مىللەتكە ياردەم قىلىشى، مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ يولدا ئۆز مەسئۇلىيەتلىرىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن تىرىشىشى لازىم. «ئاللاھنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىشكە ھەقلىق بولغانلار شۇنداق كىشىلەردۇركى، ئەگەر ئۇلارنى يەر يۈزىدە ئۈستۈنلۈككە ئىگە قىلساق، نامازنى ئادا قىلىدۇ، زاكات بېرىدۇ، كىشىلەرنى ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ.» (ھەج سۈرىسى 41 - ئايەت)
3 - ماددا، باراۋەرلىك ھوقۇقى
A) ئىسلام قانۇنى ئالدىدا ئىنسانلار باراۋەردۇر. «ئەرەبنىڭ ئەجەمگە، ئەجەمنىڭ ئەرەبكە، قىزىل تەنلىكنىڭ قارا تەنلىككە، قارا تەنلىكنىڭ قىزىل تەنلىككە ئارتۇقچىلىقى يوقتۇر. پەقەت ئۇلار قايسى مىللەتتىن بولمىسۇن تەقۋالىقى بىلەن بىر - بىرىدىن ئارتۇق بولالايدۇ.» (ھەدىس) ئىسلام قانۇنلىرىنى ئىجرا قىلىشتا كىشىلەر ئارىسىدا ئايرىمچىلىق قىلىنمايدۇ. «ناۋادا قىزىم فاتىمە ئوغۇرلۇق قىلىدىكەن، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قولىنى كېسىمەن.» (بۇخارى ۋە مۇسلىم) «ئاگاھ بولۇڭلاركى، سىلەرنىڭ ئەڭ ئاجىز كىشىلار ئۆز ھەققىنى قايتۇرۇپ ئالغانغا قەدەر مېنىڭ يېنىمدا ئەڭ كۈچلۈك، ئەڭ كۈچلۈك كىشىلار ئۇنىڭدىن ھەققىنى ئىگىسىگە ئېلىپ بېرىلگەنگە قەدەر مېنىڭ يېنىمدا ئەڭ ئاجىزدۇر.» (ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سۆزى)
B) ئىنسانلار ھەممىسى ئىنسانلىق ھۆرمەتتە ئوخشاشتۇر. «ھەممىڭلار ھەزرىتى ئادەمدىن كۆپىيىپ نەسىللەنگەن، ئادەم بولسا، توپراقتىن يارىتىلغاندۇر.» (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋىدا خۇتبىسىدىن) ئىنسانلار پەقەت ياخشى ئەمەللىرىنىڭ دەرىجىسىگە كۆرە بىر - بىرىدىن ئارتۇق بولالايدۇ. «ئۇلار ئەمەللىرىگە كۆرە مەرتىۋىلەرنى قازىنىدۇ.» (ئەھقاف سۈرىسى 19 - ئايەت) كىشىلەرنى ئىرقى، دىنى، رەڭگى ۋە تىلى ئوخشاشماسلىق سەۋەبلىك ئارىسىنى ئايرىشقا تۈرتكە بولىدىغان ھەر قانداق پىكىر، ھەر قانداق قانۇن ۋە ھەر قانداق ئېقىم ئىسلام دىنىنىڭ ئومۇمىي قانۇن پرىنسىپىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان بىۋاستە ھۇجۇمدۇر. «مۇسۇلمانلارنىڭ قېنى بىر قاندۇر» (ئىمام ئەھمەد)
C) ھەر بىر شەخسنىڭ ئۆز ئەمگىكى بىلەن جەمئىيەتتىكى ماددىي مەنپەئەتلەردىن باشقىلارغا ئوخشاش پايدىلىنىش ھوقۇقى باردۇر. «زېمىننىڭ ئەتراپىدا ھالال ئىشلەپ مېڭىڭلار. ئاللاھنىڭ بەرگەن رىزقىدىن يەڭلار.» (مۇلك سۈرىسى 15 - ئايەت)
كىشىلەرنىڭ ئىش ھەققىلىرىنى تاپشۇرۇشتا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئايرىمچىلىق قىلىشقا يول قويۇلمايدۇ. «كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى كۆرىدۇ.» (زەلزەلە سۈرىسى 7 - 8 - ئايەتلەر)
4 ـ ماددا،ئادالەت ھوقۇقى:
A) ھەر بىر شەخس دەۋا ئىشلىرىدا شەرئەت مەھكىمىسىگە مۇراجىئەت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغاندەك، باشقىلارنىڭمۇ ئۇنىڭ ئۈستىدە ئەرز قىلىش ھوقۇقى باردۇر. «ئى مۆمىنلەر بىرەر ئىشتا تارتىشىپ قالساڭلار، بۇ توغرىدا ئاللاھنىڭ كىتابىغا ۋە پەيغەمبەرنىڭ ھەدىسلىرىگە مۇراجىئەت قىلىڭلار.» (نىسا سۈرىسى 59 - ئايەت)
B) ھەر بىر شەخسنىڭ باشقىلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ئۆزىنى قوغداش ھوقۇقى باردۇر. «زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىدىن باشقا ھەر قانداق كىشىنىڭ ئاشكارا يامان سۆز قىلىشىنى ئاللاھ ياقتۇرمايدۇ.» (نىسا

سۈرىسى147 - ئايەت) ھەر كىشىنىڭ باشقىلارنى خەۋپ - خەتەرلەردىن ۋە جەۋر - زۇلۇملاردىن قوغداش بۇرچىدۇر. «ھەر كىم ئۆزىنىڭ بۇرادىرىگە ياردەم قىلسۇن، ئەگەر ئۇ ھەقسىزلىق قىلغان بولسا ئۇنى بۇ ھەقسىزلىكىدىن قايتۇرسۇن، ئەگەر ھەقسىزلىككە ئۇچرىغان بولسا ئۇنى مۇداپىئە قىلسۇن.» (بۇخارى ۋە مۇسلىم)

C) ھەر بىر كىشىنىڭ ئومۇمنىڭ ۋە ھەر قانداق بىر شەخسنىڭ ھوقۇقىنى قوغداش ۋە قولىدىن كەلگەنچە ھىمايە قىلىش بۇرچىدۇر. «ئەڭ ياخشى گۇۋاھچىنى سىلەرگە ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ ئۇ كىشىلەرنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىنى قوغداش يولىدا، سورالماستىن ئۆزى كېلىپ توغرا گۇۋاھچىلىق بەرگەن ئادەمدۇر.» (مۇسلىم)

D) قانداقلا شارائىتتا بولمىسۇن، قايسى بىر سەۋەب بىلەن كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىنى ھەقسىزلىكلەردىن مۇداپىئە قىلىش ھوقۇقىغا چەكلىمە قويۇشقا بولمايدۇ. «ھەق ئىگىسىنىڭ سۆزى ھەر قاچان ئۈستۈندۇر.» (بۇخارى ۋە مۇسلىم) «دەۋاگەرلەر ئوتتۇرىسىدا ھۆكۈم قىلىشتىن بۇرۇن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ دەۋاسىنى ئاڭلىشىپ كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا توغرا ھۆكۈم قىلىشتا مۇۋەپپەق بولالايسەن.» (ئەبۇ داۋۇد ۋە تىرمىزى)

E) ھېچكىمنىڭ بىرەر مۇسۇلمان كىشىنى ئىسلام شەرىئىتىگە زىت كېلىدىغان ئىشلارغا زورلاش ھوقۇقى يوقتۇر. زورلانغۇچىنىڭمۇ ئۇنىڭغا بوي ئەگمەسلىكى لازىم. «ئاللاھقا ئاسىيلىق بولىدىغان ئىشلاردا كىشىلەرگە بويسۇنۇشقا بولمايدۇ.» (بۇخارى، مۇسلىم، تىرمىزى) شەرىئەتكە زىت كېلىدىغان ئىشلارنى قىلىشقا زورلانغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا باش ئەگمىگەن كىشىنىڭ مەۋقەئەسىنى قوغداش مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ بىردەك بۇرچىدۇر. «مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېرىندىشىدۇر، مۇسۇلمان مۇسۇلمانغا زۇلۇم قىلمايدۇ ۋە بوزەك قىلمايدۇ.» (بۇخارى)

5 - ماددا، شەخسلەرنىڭ ئادالەت مەھكىمىسى ئالدىدىكى ھوقۇقى

A) كىشىلەر قانۇن ئالدىدا ئەزەلدىن گۇناھسىزدۇر. بىراۋنىڭ گۇناھكار ئىكەنلىكى ئادالەت مەھكىمىسىدە ئىسپاتلانمىغان ئىكەن، باشقىلارنىڭ قارىلىشى بىلەن گۇناھكار ھېسابلانمايدۇ. «قىلمىش سادىر قىلغانلاردىن باشقا پۈتۈن ئۈممەت گۇناھسىزدۇر.» (بۇخارى، مۇسلىم)

B) جىنايەتلەر پەقەت شەرىئەت دەلىلى بىلەنلا ئىسپاتلىنىدۇ. «بىز پەيغەمبەر ئەۋەتمەستىن، ھېچ قەۋمنى جازالىغىنىمىز يوق.» (ئىسرا سۈرىسى 15 - ئايەت) مۇسۇلمان كىشى ئىسلامدىكى ئاساسلىق مەسىلىلەرنى بىلمىگەنلىكى سەۋەبلىك جازالانمايدۇ. «سىلەر سەۋەنلىكتىن قىلىپ سالغان ئىشلاردا سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، لېكىن قەستەن قىلغان ئىشىپلاردا سىلەرگە گۇناھ بولىدۇ.» (ئەھزاپ سۈرىسى 5 - ئايەت)

C) ئادالەت مەھكىمىسى ئالدىدا، شەك قوبۇل قىلمايدىغان، يېتەرلىك دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن ئۆزىنىڭ جىنايىتى ئىسپاتلانمىغان ۋە ئۇنىڭغا ئۇز ئېتىراپى بولمىغان ھېچقانداق كىشى جىنايەت بىلەن سوتلانمايدۇ. «ئى مۆمىنلەر، ئەگەر سىلەرگە بىر پاسىق ئادەم بىرەر خەۋەر ئېلىپ كەلسە، ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى بىلمەستىن بىرەر قەۋمنى رەنجىتىپ قويۇپ، قىلمىشىپلارغا پۇشايمان قىلىپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈن ئۇ خەۋەرنى ئېنىقلاڭ كۆرۈڭلار.» (ھۇجۇرات سۈرىسى 6 - ئايەت)

D) قانداقلا شارائىتتا بولمىسۇن، جىنايەتچىلەر ئۈچۈن شەرىئەتتە بەلگىلەنگەن جازا مىقدارىدىن چەتنەپ كېتىشكە بولمايدۇ. «ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىدۇر. ئۇنىڭغا خىلاڭلىق قىلماڭلار،

ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار زالىملاردۇر.» (بەقەرە سۈرىسى 229 - ئايەت) جىنايەت ئىشلىگۈچىنى كەچۈرۈم قىلىش ياكى جازاسىنى مۇمكىن قەدەر تۆۋەنلىتىش ئۈچۈن، جىنايەت ئىشلەنگەن شارائىت ۋە ئۇنىڭغا تۈرتكە بولغان ئامىللارغا رىئايە قىلىش شەرىئەت قانۇن پرىنسىپلىرىنىڭ جۈملىسىدىندۇر. «مۇسۇلمانلاردىن جىنايەت ئىشلىگۈچىلەرنى ئۇلارغا بېرىلىدىغان جازادىن كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە ساقلاڭ قىلىپلار.» (بەيھەقى ۋە ھاكىم رىۋايەت قىلغان)

E) كىشى باشقىسىنىڭ قىلمىشى بىلەن جازاغا تارتىلمايدۇ. «بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ.» (ئىسرا سۈرىسى 15 - ئايەت) ھەركىم ئۆزىنىڭ ياخشى - يامان بارلىق ئىشلىرىدا مۇستەقىلدۇر. «ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ قىلمىشىغا مەسئۇلدۇر.» (تۇر سۈرىسى 21 - ئايەت) قانداقلا شارائىتتا بولمىسۇن، جىنايەت سادىر قىلغۇچىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان ۋە ئەل - ئاغىنىلىرى ئۇنىڭ قىلمىشى سەۋەبلىك جازالانمايدۇ. «يۇسۇف: خۇدا ساقلىسۇن، نەرسىمىزنى كىمنىڭ يۈكىدىن تاپقان بولساق، شۇنى ئېلىپ قالىمىز دېدى.» (يۈسۈف سۈرىسى 79 - ئايەت)

6 - ماددا، ھاكىمىيەتنىڭ ھەقسىزلىك قىلىشىدىن قوغدىنىش ھوقۇقى

جەمئىيەتتىكى ھەر بىر شەخسنىڭ ھاكىمىيەت تەرىپىدىن ئۆزىگە يەتكەن ھەقسىزلىكلەردىن قانۇنلۇق ھالدا قوغدىنىش ھوقۇقى باردۇر. ھاكىمىيەت دائىرىلىرىنىڭ كىشىلەرگە قانۇنسىز ھالدا زىيانكەشلىك قىلىشى قەتئىي رەت قىلىنىدۇ. «مۆمىنلەر ۋە مۆمىنەلەرگە قىلمىغان ئىشلارنى چاپلاپ ئۇلارنى رەنجىتىدىغانلار شۇ بۇھتاننى ۋە چوڭ گۇناھنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان بولىدۇ.» (ئەھزاپ سۈرىسى 58 - ئايەت)

7 - ماددا، قىيىن - قىستاقلاردىن ئۆزىنى قوغداپ قېلىش ھوقۇقى

A) قارىلانغۇچىلارنى قىيىن - قىستاققا ئېلىشقا قەتئىي بولمايدۇ. ھەتتا جىنايىتى ئىسپاتلانغانلارنىمۇ ئازابلاشقا يول قويۇلمايدۇ. «بۇ دۇنيادا كىشىلەرنى ئازابلىغانلارنى ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنىدە ئازابلايدۇ.» (بۇخارى ۋە مۇسلىم) شۇنىڭدەك، كىشىلەرنى ئىشلىمىگەن قىلمىشلىرىغا ئېتىراپ قىلدۇرۇش ئۈچۈن قىيناشقا بولمايدۇ. قىيناش ۋە زورلاش تۈرلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن خاتادۇر. «ئاللاھ تائالا ئۈممىتىمدىن ئۇنتۇپ قالغان، خاتالاشقان ۋە زورلانغان سەۋەبلىك قىلغان گۇنالارنى ئەپۇ قىلدى.» (ئىبنى ماجە)

B) بىراۋنىڭ جىنايى قىلمىشى قانچىلىك چوڭ بولمىسۇن، ئۇنىڭغا بەلگىلەنگەن جازا تۈرى قانچىلىك ئېغىر بولمىسۇن، ئۇنىڭ ئىنسانلىق ھۆرمىتىگە دەخلى يەتكۈزۈلمەيدۇ، بەلكى ئۇنىڭ ئىنسانلىق ھۆرمىتى ھىمايە قىلىنىدۇ.

8- ماددا، كىشىلەرنىڭ ئۆز ئابرويىنى ۋە نومۇسىنى قوغداش ھوقۇقى

كىشىلەرنىڭ نومۇسى ۋە ئابرويى مۇقەددەستۇر. ئۇنى ئاياق ئاستى قىلىشقا قەتئىي يول قويۇلمايدۇ. «سىلەرنىڭ بىر - بىرىڭلارنىڭ قېنىنى تۆكۈشۈڭلار، مال - مۈلكىنى تالان - تاراج قىلىشىڭلار ۋە ئابرويىنى چۈشۈرۈشۈڭلار، خۇددى مۇشۇ ئۇلۇغ كۈندە، مۇشۇ ئۇلۇغ شەھەردە ۋە مۇشۇ ئۇلۇغ ئايدا قان تۆكۈشنىڭ گۇناھىنىڭ ئېغىر بولغىنىدەك، ئېغىر جىنايەتتۇر.» كىشىلەرنىڭ كەمچىلىكلىرىنى ئېچىش، ئەيىبلىرىنى ئىزدەش ۋە كىشىلىك ھۆرمىتىگە نۇقسان يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئۇرۇنۇش قەتئىي هارامدۇر. ئۇنىڭغا ھېچ ۋاقىت يول قويۇلمايدۇ. «ئى مۆمىنلەر! نۇرغۇن گۇمانلاردىن ساقلىنىڭلار، بەزى گۇمانلار ھەقىقەتەن گۇناھتۇر. بىر - بىرىڭلارنىڭ ئەيىبىنى ئىزدېمەڭلار، غەيۋىتىنى قىلماڭلار» (ھۇجىرات سۈرىسى 12 - ئايەت)

9- ماددا، خالىغان رايونda پاناھلىنىش ھوقۇقى
ئۆز يۇرتىدا زۇلۇمغا ئۇچرىغان ياكى خورلانغان ھەر قانداق مۇسۇلماننىڭ ئىسلام دۆلەتلىرى ئىچىدىن كۆڭلى ئارام تاپىدىغان پاناھلىنىش ھوقۇقى باردۇر. ئۇنىڭ دۆلەت تەۋەلىكى، مىللىتى، رەڭگى، ئەقىدىسى ۋە ئىرقى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ ئۇنى بارچە ئامانلىق ۋە مەئىشەتنىڭ كېرەكلىكلىرى بىلەن تولۇق تەمىن ئېتىش بۇرچىدۇر. «ئەگەر مۇشرىكلاردىن بىرەر كىشى سەندىن ئامانلىق تىلەپ كەلسە، تاكى ئۇ قۇرئاننى ئاڭلاش چۈشەنگەنگە قەدەر، ئۇنىڭغا ئامانلىق بەرگىن، ئاندىن ئۇ ئىمان ئېيتمىسا، ئۇنى جېنى بىلەن مېلى ئامان تاپىدىغان جايغا يەتكۈزۈپ قويغىن.» (تەۋبە سۈرىسى 6 - ئايەت)
B) ئاللاھنىڭ بەيتى بولغان مەككە مۇكەررەمە پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ پاناھگاھىدۇر. بىرەر مۇسۇلماننىمۇ ئۇنىڭدىن چەقىرىشقا قەتئىي يول قويۇلمايدۇ. «بەيتۇللاھقا كىرگەن ئادەم ئامانلىقتا بولىدۇ.» (ئال ئىمران سۈرىسى 97 - ئايەت) ئۆز ۋاقتىدا بىز كەبىنى كىشىلەر ئۈچۈن جەم بولىدىغان ۋە ئامان جاي قىلىپ بەردۇق.» (بەقەرە سۈرىسى 125 - ئايەت)
10- ماددا، ئاز سانلىق مىللەتلەر ھوقۇقى
A) دىنىي جەھەتتە ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قۇرئان كەرىمنىڭ «كىشىلەرنى دىنغا كىرىشكە زورلاش يوق.» (بەقەرە سۈرىسى256 - ئايەت) دېگەن ئومۇمىي پرىنسىپى بويىچە مۇئامىلە قىلىنىدۇ.
B) قانۇنىي جەھەتتە، ئاز سانلىقلار ئەگەر ئۆزلىرىنىڭ دەۋا ئىشلىرىدا ئىسلام مەھكىمىسىنى ئىختىيار قىلىپ كەلسە، ئۇلارغا شەرىئەت قانۇنى بويىچە ئىش كۆرۈلىدۇ. «ئەگەر ئۇلار سېنىڭ ئالدىڭغا دەۋالىشىپ كەلسە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلىپ قويۇش، ياكى ئۇنى رەت قىلىشتا ئىختىيارىڭ بولىدۇ. ئەگەر ئۇلارنى رەت قىلساڭ، ئۇلار ساڭا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلساڭ ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلغىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئادىللارنى ياقتۇرىدۇ.» (مائىدە سۈرىسى 42 - ئايەت) ئەگەر ئۇلار ئىسلام مەھكىمىسىگە بېرىشنى خالىمىسا، ئۆزلىرى مەنسۇپ بولغان دىنىنىڭ قانۇنى بويىچە ئىش كۆرىدۇ. «يەھۇدىيلار بىلەن خىرىستىئانلارنىڭ يېنىدا ئاللاھنىڭ ھۆكمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەۋرات تۇرسا، ئاللاھى مۇھەممەد قانداقچە سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلىدۇ؟ ئاندىن ھەقىقەت ئاشكارا بولغاندىن كېيىن سېنىڭ ھۆكمىڭدىن يۈز ئۆرۈيدۇ، ئەنە شۇلار تەۋراتقىمۇ، ساڭىمۇ ئىشەنمىگۈچىلەردۇر.» (مائىدە سۈرىسى 43 - ئايەت)
11- ماددا، ئومۇمىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش ھوقۇقى
A) ھەر بىر كىشىنىڭ جەمئىيەتتە بولاۋاتقان ئاممىۋى پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش، ئۆزىنىڭ قابىلىيىتى ۋە ئىمكانىيىتىگە يارىشا جەمئىيەتكە بىر كىشىلىك ھەسسىسىنى قوشۇش ھوقۇقى باردۇر. شۇنىڭدەك، جەمئىيەتتىكى ھەر بىر شەخسنىڭ ئىقتىدارى ۋە سالاھىيىتىگە كۆرە ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ھەرخىل مەنسەبلەر بىلەن شۇغۇللىنىش ھوقۇقى بار. خىزمەتكە سالاھىيەتلىك بولغان كىشىلەرنىڭ بۇ سالاھىيىتى ھەر قانداق بىر مىللەت ئايرىش ياكى قەبىلىۋازلىققا ئوخشاش ئىللەتلەر سەۋەبلىك ئەمەلدىن قالدۇرۇلمايدۇ ياكى تۆۋەنلىتىلمەيدۇ. «مۇسۇلمانلارنىڭ ھاياتى بىر پۈتۈن ئايرىلماس ھاياتتۇر. ئۇلار باشقىلارغا قارشى بىر قولدۇر، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ئاددى بىر شەخسمۇ ئۇلارنىڭ تولۇق كاپالىتىدىدۇر.» (ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى)

B) خەلق بىلەن ھۆكۈمدارلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ئاساسى ئەركىن سايلامدۇر. خەلقنىڭ ئۆز ئىش ئىگىلىرىنى ئەركىن سايلام ئارقىلىق تاللاش ھوقۇقى باردۇر. «مۇسۇلمانلار ئىشلىرىنى مەسلىھەت بىلەن قارار قىلىدۇ.» (شۇرا سۈرىسى 37 - ئايەت) خەلقنىڭ ئىش بېشىدىكىلىرىنىڭ ئىش بېجىرىشلىرىنى كۆزىتىش، ئەگەر شەرىئەت قانۇنىدىن چەتنىگەن ھاللاردا ئۇلارنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش ھوقۇقى باردۇر. «مەن سىلەرنىڭ ئىش باشقۇرغۇچىڭلار بولۇپ تەيىنلەنگىنىم بىلەن مەن سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى كىشىڭلارمۇ ئەمەسمەن. بۇ ۋەزىپىنى توغرا ئورۇنلىغانلىقىمنى كۆرسەڭلار ماڭا ياردەم قىلىڭلار، ئەگەر خاتالاشقان بولسام مېنى ئېلىپ تاشلاڭلار. ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ توغرا يولىدا يۈرگەن بولسام ماڭا بويسۇنۇڭلار، ئەگەر ئاسىيلىق قىلغانلىقىم كۆرۈلسە ماڭا بويسۇنۇشقا بولمايدۇ.» (بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپىلىك ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇپ ئالغان ۋاقتىدىكى نۇتقىدىن)

12 - ماددا، پىكىر بايان قىلىش ۋە ئېتىقاد ئەركىنلىكى

A) ھەركىمنىڭ ئۆز پىكرى ۋە ئېتىقادىنى ئەركىن بايان قىلىش ھوقۇقى باردۇر. پىكىر بايان قىلغۇچى ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئومۇمىي قانۇن پرىنسىپىدىن چەتنىمىگەن ئىكەن، ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭغا چەكلىمە قويۇش ياكى قارشى چىقىش ھەققى يوقتۇر. ئەمما ئىسلام شەرىئىتىنىڭ زىتتىغا ياكى مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ زىيىنىغا پىتنە - ئىغۋا تارقىتىشقا يول قويۇلمايدۇ. «ئەگەر مۇناپىقلار، دىللىرىدا كېسەللىك بارلار، مەدىنىدە يالغان خەۋەر تارقاتقۇچىلار (قىلمىشلىرىدىن) يانمىسا، ئى مۇھەممەد ئەلۋەتتە بىز سېنى ئۇلارغا مۇسەللەت قىلىمىز، ئاندىن ئۇلار مەدىنىدە لەنەتكە ئۇچرىغان ھالدا سەن بىلەن ئازغىنا ۋاقىت تۇرالايدۇ. ئۇلار قەيەردە بايقالسا، شۇ يەردە تۇتۇلىدۇ ۋە ئۆلتۈرۈلىدۇ. مانا بۇ، ئاللاھنىڭ ئۆتكەنكى ئۇممەتلەرگە تۇتقان يولىدۇ. ئاللاھنىڭ تۇتقان يولىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش تاپالمايسەن.» (ئەھزاپ سۈرىسى 60 - 61 - ئايەتلەر)

B) ھەقىقەتنى ئىزدەش يولىدا تەپەككۇر قىلىش، ئىزدىنىش كىشىلىك ھوقۇق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى دىنىمىزنىڭ تەلىبىدۇر. شەرىئەت ئىستىلاھىدا پەرزدۇر. «ئى مۇھەممەد ئېيتقىنكى، مەن سىلەرگە بىر ئىشنى تەۋسىيە قىلىمەن: سىلەر خۇدالىق ئۈچۈن ئىككىدىن، بىرىگە تۇرۇڭلار، ئاندىن پىكىر يۈرگۈزۈڭلار ھەمراھىڭلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدا ھېچ مەجنۇنلۇق يوق، پەقەت ئۇ قاتتىق ئازاب كېلىشىدىن بۇرۇن سىلەرگە ئەۋەتىلگەن بىر ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر.» (سەبە سۈرىسى 47 - ئايەت)

C) ھەر قانداق بىر شەخسنىڭ زۇلۇمغا ۋە ھەقسىزلىككە قارشى چىقىشى، ھەر قانداق زالىم ھاكىمىيەتكە قارشى كۈرەش قىلىشى ئۇنىڭ تەبىئىي ھوقۇقى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئەڭ ھەققانىي جىھادتۇر. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىھادنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى قايسى؟ دەپ سورالغىنىدا: ”زالىم ھاكىم ئالدىدا ھەق سۆزنى جاكارلاشتۇر“ دەپ جاۋاب بەرگەن» (تىرمىزى)

D) ھەر كىشىنىڭ توغرا مەلۇمات ۋە ھەقىقەتلەرنى نەشىر قىلىش ھوقۇقى باردۇر. پەقەت جەمئىيەت ئامانلىقىغا ياكى دۆلەت بىخەتەرلىكىگە زىيانلىق بولغانلىرى بۇنىڭدىن مۇستەسنا. «مۆمىنلەرگە ئائىت ئامانلىقنىڭ ياكى قورقۇنچىنىڭ بىرەر خەۋىرى مۇناپىقلارغا يەتسە، ئۇنى تارقىتىدۇ، ئەگەر ئۇنى پەيغەمبەرگە ۋە مۆمىنلەرنىڭ ئىچىدىكى ئىش ئۈستىدىكىلەرگە مەلۇم قىلسا، شۇ خەۋەرنى چىقارغۇچىلار ئۇنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى ئۇلاردىن ئەلۋەتتە بىلىۋالاتتى» (نىسا سۈرىسى 49 - ئايەت)

E) غەيرى دىندىكىلەرنىڭ پىكىر - ئېتىقادىغا ۋە ھېسسىياتىغا ھۆرمەت قىلىش مۇسۇلمانىنىڭ ئەخلاقىدۇر. باشقىلارنىڭ ئېتىقادىنى ياكى ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ئەيىبلاش ياكى جەمئىيەتتىن ئۇلارنى چەتكە قېقىش قەتئىي مەنئىي قىلىنىدۇ. «مۇشرىكلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان بۇتلىرىنى تىللىماڭلار، ئۇنداق قىلساڭلار ئۇلار بىلمىگەنلىكلىرىدىن ھەددىدىن ئېشىپ ئاللاھنىڭ شەنىگە تىل تەككۈزىدۇ. شۇنىڭدەك، بىز ھەر ئۇممەتكە ئۆزلىرىنىڭ ئەمەلىنى چىرايلىق كۆرسەتتۇق. ئاندىن ئۇلارنىڭ قايتىدىغان جايى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر.» (ئەنئام سۈرىسى 108 - ئايەت)

13- ماددا، دىنىي ئەركىنلىك

ھەر بىر شەخسنىڭ خالىغان دىنغا ئېتىقاد قىلىش، خالىغان پىكىرنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۆزىنىڭ دىنى پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش ھوقۇقى باردۇر. «سىلەرنىڭ دىنىڭلار ئۆزۈڭلار ئۈچۈن، مېنىڭ دىنىممۇ ئۆزۈم ئۈچۈن.» (كافىرۇن سۈرىسى 6 - ئايەت)

14 - ماددا، دەۋەت قىلىش ھوقۇقى

A) جەمئىيەتتىكى ھەر بىر شەخسنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنىڭ دىنىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە مەدەنىي ساھەلىرىگە قاتنىشىش، زاۋۇت، كارخانا ۋە باشقا مۇئەسسەسەلەرنى قۇرۇش ھوقۇقى بار. «ئېيتقىنكى، "بۇ مېنىڭ يولۇمدۇر. كىشىلەرنى ئاللاھقا دەۋەت قىلىمەن، مەن ۋە ماڭا ئەگەشكەنلەر روشەن دەلىللەرگە ئاساسلىنىمىز. ئاللاھ پاكتۇر، مەن مۇشرىكلەردىن ئەمەسمەن.» (يۈسۈف سۈرىسى 108 - ئايەت)

B) ھەر بىر شەخسنىڭ كىشىلەرنى ياخشى ئىشلارغا تەرغىب قىلىش ۋە يامانلىقلاردىن قاچۇرۇش ھوقۇقى بولۇپلا قالماستىن، مۇقەددەس بۇرچىدۇر. شۇنىڭدەك، ھەر بىر شەخسنىڭ دۆلەتتىن، جەمئىيەتتىن كىشىلەرنىڭ بۇ مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلىشىغا شەرت - شارائىت يارىتىپ بېرىش يولىدا مەخسۇس مۇئەسسەسەلەرنى قۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش ھوقۇقى بار. «سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلاردىن مەنئى قىلىدىغان بىر جامائەت بولسۇن.» (ئال ئىمران سۈرىسى 104 - ئايەت)

15- ماددا، ئىقتىسادىي ھوقۇق

A) تەبىئەت پۈتۈن بايلىقى بىلەن ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر. «ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلاردىكى پۈتۈن مەۋجۇداتنىڭ پادىشالىقى ئاللاھقا مەنسۇپتۇر.» (مائىدە سۈرىسى 120 - ئايەت) ئۇ ئاللاھنىڭ ئىنسانىيەتكە ئاتا قىلغان ئاتاسىدۇر. «ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ پەزلىدىن سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى.» (جاسىيە سۈرىسى 13 - ئايەت) ھېچكىمنىڭ كىشىلەرنى تەبىئەت بايلىقلىرىدىن مەنپەئەتلىنىشتىن توسۇش ياكى ئۇنىڭ نېسىۋىسىگە تاجاۋۇز قىلىش ھوقۇقى يوقتۇر. پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئاتا قىلغانلىرى ھېچكىمدىن مەنئى قىلىنمايدۇ.» (ئىسرا سۈرىسى 20 - ئايەت)

B) ھەر بىر كىشىنىڭ قانۇنلۇق يوللار بىلەن ئىشلەش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ھوقۇقى باردۇر. «ئىنسان پەقەت ئۆزى ئىشلىگەن ئىشنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ.» (نەجم سۈرىسى 39 - ئايەت) «زېمىننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا رىزىق تېپىش ئۈچۈن سەئى قىلىڭلار، ئاللاھ بەرگەن رىزىقتىن يەڭلار.» (مۈلك سۈرىسى 15 - ئايەت)

C) خۇسۇسي مۈلۈكچىلىك ھەركىمنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇقىدۇر. ھەر ئادەم ئۆزى يالغۇز ياكى ئورتاق بولغان ھالدا ئۆز مېھنىتى بىلەن ئىشلەپ تاپقانلىرىغا ئىگە بولىدۇ. «ئاللاھ ئىنسانىنى باي قىلالايدۇ ۋە مەمنۇن قىلالايدۇ.» (نەجم سۈرىسى 49 - ئايەت) ئومۇمي مۈلۈكچىلىكمۇ كىشلەرنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇقىدۇر. ئۇ جەمئىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. «ئاللاھ پەيغەمبىرىگە غەنىمەت قىلىپ بەرگەن قۇرا (يەنى قۇرەيز، نەزىر، پەدەك ۋە خەيبەر كۇففارلىرىنىڭ) ماللىرىنى، ئىچىڭلاردىكى بايلار ئارىسىدا قولدىن قولغا ئۆتۈپ يۈرمەسلىكى ئۈچۈن، ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە، پەيغەمبەرنىڭ ئەقرىبالىرىغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، مۇساپىرلەرگە خاس قىلدى» (ھەشر سۈرىسى 7 - ئايەت)

D) مۇسۇلمانلارنىڭ پېقىرلىرى ئۈچۈن بايلارنىڭ ماللىرىدىن مەلۇم مىقدارى بەلگىلەنگەن ھەقتۇر. ئۇ «زاكات» دەپ تونۇلىدۇ. «ئۇلارنىڭ ماللىرىدا تىلەيدىغان پېقىرغا ۋە تىلىمەيدىغان پېقىرغا بېرىلىدىغان مۇئەييەن ھەق باردۇر.» (مائارىج سۈرىسى24 - 25 - ئايەتلەر) بايلارنىڭ پېقىرلارغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بولغان بۇ مۇئەييەن ھەقنى ئادا قىلىشتىن باش تارتىشقا ياكى كېمەيتىشكە قەتئىي يول قويۇلمايدۇ.

E) بايلىق مەنبەلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئومۇم خەلقنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن قوللىنىش پەرزدۇر. بۇنىڭدا مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش ياكى سۇيىستېمال قىلىشقا زادى يول قويۇلمايدۇ. «ئاللاھ تائالا ئۈستىگە مەسئۇلىيەتنى ئاتا قىلغان ھەر قاندا ئادەم شۇ مەسئۇلىيەتنى توغرا ئادا قىلمايدىكەن، ئۇ قىيامەت كۈنىدە، جەننەتنىڭ ھىدىنى ئالالمايدۇ.» (بۇخارى ۋە مۇسلىم)

F) ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە ئۇنىڭ سۇيىستېمال قىلىنماسلىقى ئۈچۈن ئىسلام دىنى تۆۋەندىكىلەرنى مەنئىي قىلىدۇ:

1) ساختىپەزلىكنىڭ ھەممە تۈرى ھارامدۇر. «كىمكى ساختىپەزلىك قىلىدېكەن، ئۇ بىزدىن ئەمەس.» (مۇسلىم)

2) ئېلىم - سېتىم ئىشلىرىدا كىشلەرنى ئالداش ۋە تالاش تارتىشقا ئېلىپ بارىدىغان قانۇنسىز ئىشلارنىڭ ھەممىسى ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سالاھىيتى مەجھۇل ماللارنى سېتىشنى مەنئى قىلغان.(مۇسلىم ۋە ئەبۇ داۋۇد) «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈزۈمنى پىشىپ رەڭگى قارا بولمىغىچە، ئاشلىقتىن قاتمىغىچە سېتىشنى مەنئى قىلغان. (بۇخارى، مۇسلىم)

3) ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا ئادىل بولماسلىق، كىشلەرگە كەم تارتىپ بېرىش قەتئىي ھارامدۇر. «ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي! ئۇلار كىشلەردىن ئۆلچەپ ئالغاندا تولۇق ئالىدۇ. كىشلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا، كەم بېرىدۇ. ئۇلار بۈيۈك بىر كۈندە تىرىلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەمدۇ.» (مۇتەففىفىن سۈرىسى 1 - 5 - ئايەتلەر)

4) بازار ئىقتىسادىنى مونۇپول قىلىۋېلىش قەتئى ھارامدۇر. «مونۇپول قىلغۇچىلار گۇناھكارلاردۇر.» (مۇسلىم)

5) ئۆسۈم ئېلىش ياكى بېرىش بارلىق تۈرلىرى بىلەن قەتئىي ھارامدۇر. «ئاللاھ سودىنى ھالال قىلدى ۋە جازانىخورلۇق قىلىشنى ھارام قىلدى.» (بەقەرە 275 - ئايەت)

6) ئەشيالاردا بولمىغان ئارتوقچىلىقلارنى يالغاندىن ئېلان قىلىش ۋە خېرىدارلارنىڭ كۆزلىرىنى بوياش ۋاستىلىرىنىڭ ھەممىسى قەتئىي ھارامدۇر. «ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچى تېخى ئايرىلىپ بولغانغا قەدەر سودىسىنى يۈرگۈزۈش ياكى يېنىۋېلىشتا مۇتلەق ئىختىيارغا ئىگىدۇر. ھەر ئىككىسى راستچىل بولغان بولسا

ئۇلارنىڭ سودىسىغا ئاللاھ بەرىكەت ئاتا قىلىدۇ. ئەگەر ئۇلار بىر - بىرىنى ئالدىغان بولسا سودىسىنىڭ بەرىكىتىنى قاچۇرۇپ قويغان بولىدۇ.» (بۇخارى، مۇسلىم)

7) ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەش بىلەن ئىسلام شەرئىتىنىڭ پرىنسىپلىرىدا چىڭ تۇرۇشتىن ئىبارەت بۇ ئىككى قائىدە، مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدىكى ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ ئاساسلىق دەستۇرىدۇر.

16 - ماددا، ئىگىلىكنى قوغداش ھوقۇقى

كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە ئائىت مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىشقا بولمايدۇ. پەقەت ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلاردا ھەق ئىگىسىگە تولۇق بەدەل تۆلەش ئارقىلىق شەرئەت قانۇنى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. «بىر - بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار، بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ بىر قىسىم ماللىرىنى زۇلۇم بىلەن يەۋېلىش ئۈچۈن ھاكىملارغا پارا بەرمەڭلار» (بەقەرە 188 - ئايەت) . «زېمىندىن ئۆزىنىڭ ھەققى بولمىغان بىرەر نەرسە ئالغان ئادەم قىيامەت كۈنىدە يەتتە قات زېمىن ئاستىغا چۆكتۈرۈلىدۇ.» (بۇخارى) ئومۇمنىڭ مۈلكى مۇھىمدۇر. ئۇنىڭغا تاجاۋۇزچىلىق قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان جازامۇ ئېغىر بولىدۇ. چۈنكى بۇ، مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە قارشى ئىشلەنگەن كەچۈرۈلمەس جىنايەت ۋە خەلق ئالدىدا چوڭ خىيانەتتۇر. «سىلەردىن بىراۋنى بىرەر ۋەزىپىگە تەيىنلەپ، ئۇنىڭدىن بىرەر يىڭنىگە چاغلىق نەرسىنى يوشۇرغان بولساق، قىيامەت كۈنىدە ئۇ چوڭ بىر خىيانەت بولغانلىق سۈپىتى بىلەن ھېساب ئېلىنىدۇ.» (مۇسلىم)

17- ماددا، ئىشچىنىڭ ھەققى ۋە ئۇنىڭ بۇرچى

«ئىشلەش» ئىسلام دىنى ياگرىتىپ چىققان ئۇلۇغۋار شۇئاردۇر. «ئۇلارغا ئېيتقىنكى، ’’ئىشلەڭلار! قىلغان ئەمەلىڭلارنى ئاللاھ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە مۆمىنلەر كۆرۈپ تۇرىدۇ.» (تەۋبە سۈرىسى 105 - ئايەت) ئىسلام دىنى نەزەرىدە ئېتىبارلىق سانىلىدىغان «ئىش» جان دىل بىلەن ئورۇنلانغىنىدۇر. «ئاللاھ سىلەرنىڭ جان دىل بىلەن قىلغان ئىشىڭلارنى ياقتۇرىدۇر.» (ئەبۇ يەئلا رىۋايىتى)

ئىشچىنىڭ ھەقلىرى تۆۋەندىكىچە:

1) ئىش ھەققىنى قىلغان ئىشىغا قاراپ كېمەيتمەستىن ۋە كېچىكتۈرمەستىن تولۇق بېرىش. «ئىشچىنىڭ ئىش ھەققىنى ئۇنىڭ تەرلىرى قۇرۇپ بولغىچە بېرىپ بولۇڭلار.» (ئىبنى ماجە)

2) ئىشچىنىڭ قىلغان ئەمگىكىگە يارىشا ئۇنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجلىرىنى جايىدا تولۇقلاپ بېرىش. «ھەر بىر كىشىنىڭ قىلغان ئەمگىكىگە كۆرە مۇكاپات بېرىلىدۇ.» (ئەھقاف 19 - ئايەت)

3) جەمئىيەتتە ئۇنىڭ ئوخشىشى ئېرىشىشكە ھەقلىق بولغان بارچە ئىمتىيازلار بىلەن ئۇنى تەمىنلەش. «ئۇلارغا ئېيتقىنكى، "ئىشلەڭلار! قىلغان ئەمەلىڭلارنى ئاللاھ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە مۆمىنلەر كۆرۈپ تۇرىدۇ.» (تەۋبە سۈرىسى 105 - ئايەت)

4) ھەقسىزلىكلەرگە ۋە ئالدىنىشلارغا قارشى جەمئىيەتتىن تولۇق ھىمايىگە ئېرىشتۈرۈلۈشى. «ئۈچ خىل كىشى بىلەن مەن قىيامەت كۈنىدە دەۋالىشىمەن: ئۇلارنىڭ بىرى، ماڭا ئەھدە بېرىپ بولۇپ ئۇنى بۇزغان ئادەم، ئىككىنچىسى، ھۆر ئادەمنى سېتىپ پۇلىنى يېگەن ئادەم، ئۈچىنچىسى، بىراۋنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ ئىش ھەققىنى بەرمىگەن ئادەم.» (بۇخارى)

18 - ماددا، ھاياتلىق كېرەكلىكلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقى

ھەر بىر كىشىنىڭ شەخسىنىڭ ھاياتلىق زۆرۈرەتلىرىدىن بولغان يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، ئۆي - جاي، سەھىيە ئېھتىياجلىرى ۋە باشقا ئېھتىياجلىق شەيئىلەردىن تولۇق بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقى باردۇر. شۇنىڭدەك، ھەر بىر شەخسىنىڭ كۆچىنىڭ يېتىشىچە، ھەر ساھە ئىلىملەر ۋە پەنلەرنى ئۆگىنىش ھەم ئۆگىتىش ھوقۇقى باردۇر.

19- ماددا، ئائىلە قۇرۇش ھوقۇقى

A) ئۆيلىنىش ھەر كىمنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇقىدۇر. ئۆيلىنىپ ئائىلە قۇرۇش ئارقىلىق ئۆز ئىففىتىنى ساقلاش ۋە پەرزەنت تېپىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ نام - نىشانىسىنى داۋام قىلدۇرۇشنىڭ بىردىنبىر قانۇنلۇق يولىدۇر. «ئى ئىنسانلار! سىلەرنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ئىبارەت بىر ئىنساندىن ياراتقان، شۇ ئىنساندىن ئۇنىڭ جۈپتى ھەۋۋانى ياراتقان ۋە ئۇلاردىن نۇرغۇن ئەر - ئاياللارنى ياراتقان پەرۋەردىگارىڭلاردىن قورقۇڭلار.» (نىسا سۈرىسى 1 - ئايەت)

ئەر - ئايال ھەر ئىككىسىنىڭ يارىتىلىشتىكى تەبىئىتىگە يارىشا ئىسلام شەرىئىتى تەرىپىدىن ئۇلار ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مۇئەييەن ھەق - ھوقۇقلار باردۇر. «ئاياللىرى ئۈستىدە ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرى بولغىنىدەك، ئەرلىرى ئۈستىدە ئاياللارنىڭمۇ ھەقلىرى بار. ئاياللارغا مېھرى بېرىش ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى قامداش مەجبۇرىيەتلىرى ئەرلەرگە يۈكلەنگەنلىكتىن ئەرلەر ئاياللاردىن بىر دەرىجە ئارتۇقلۇققا ئىگە.» (بەقەرە 228 - ئايەت) ئاتىنىڭ باللىرىنى ئېتىقادىي، ئەخلاقىي، جىسمانىي ۋە ئەقلىي جەھەتلەردە ئىسلام شەرىئىتى پرىنسىپلىرىغا ئۇيغۇن ھالدا تەربىيلەش مەسئۇلىيىتى باردۇر. باللىرىنىڭ تاللىغان ئېتىقاد ياكى پىكىر ئېقىمىدىن ئاتىسى مەسئۇلدۇر. «ھەممىڭلار چوپانغا ئوخشاش پەرۋىشچىسلەر، ھەر بىرىڭلار ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكىلىرىدىن مەسئۇلدۇر.» (بۇخارى، مۇسلىم)

B) ئەر - ئايال ھەر ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىنى قەدىرلەش، پىكرىي قاراشلىرىغا ھۆرمەت بىلدۈرۈش ۋە بىر - بىرىنىڭ ھېسسىياتىنى ھەم شارائىتىنى چۈشىنىش مەجبۇرىيىتى باردۇر. «ئاياللار بىلەن ئۇنسى - ئۇلپەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تىپىڭلاردىن ياراتقانلىقى، ئاراڭلاردا مېھرى - مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللاھنىڭ كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلىرىدىندۇر.» (رۇم سۈرىسى 21 - ئايەت)

6) ئەرنىڭ ئايالىنىڭ ۋە باللىرىنىڭ تۇرمۇشلۇق ئېھتىياجلىرىنى تولۇق قامداپ بېرىش مەجبۇرىيىتى باردۇر. «باي ئادەم ئايالىنى ۋە باللىرىنى ئۆزىنىڭ بايلىقىغا يارىشا تەمىنلىسۇن، رىزقى تار قىلىنغان ئادەم ئاللاھنىڭ ئۇنىڭغا بەرگىنىگە يارىشا تەمىنلىسۇن، يەنى ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا يارىشا خىراجەت قىلسۇن.» (تالاق سۈرىسى 7 - ئايەت)

7) باللارنى تەربىيلەش، ئوقۇتۇش، ئاندىن ئۇلارنى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق قىلىش ئاتا - ئانىلارنىڭ بۇرچىدۇر. «ئاتا - ئاناڭغا كامالى مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن ۋە "ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكىمدە تەربىيلىگىنىدەك، ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن" دېگىن.» (ئىسرا سۈرىسى 24 - ئايەت) كىچىك باللارنى ئوقۇپ بىلىم ئېلىش ۋە ھەرخىل تەنتەربىيە ئويۇنلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش ئارقىلىق بوشلۇقلىرىنى تولدۇرۇش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىپ، ئۇلارنى ئۆي ئىشلىرىغا سېلىش ياكى ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ تاقىتى سىرتىدىكى ئىشلارغا زورلاشقا بولمايدۇ.

8) بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسئۇلىيەتلىرىنى ئادا قىلالمىغان شارائىتلاردا، بالىنىڭ مەسئۇلىيىتى ئىسلام دۆلىتىنىڭ (ئىسلام دۆلىتى بولمىغان رايونلاردا، مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ)

زىممىسىغا يۈكلىنىدۇ. بۇ ۋاقىتتا مەزكۇر بالىنىڭ بارلىق چىقىملىرى دۆلەت تەرىپىدىن تەمىن ئېتىلىدۇ. «مەن ھەر قانداق مۇسۇلمان كىشىگە ئىگىدارچىلىق قىلىشتا ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئەلۋەتتە ھەقلىقمەن. كىمكى ئۆستىدە قەرز ياكى باققۇچىسىسىز پەرزەنتلىرى قالغان ھالدا ئۆلىدىكەن، ئۇنى ئۆز ئۈستۈمگە ئالىمەن، كىمكى پۇل - مال قالدۇرۇپ كېتىدىكەن، ئۇنىڭ پۇل - ماللىرىغا ئۆزىنىڭ ۋارىسلىرى ئىگىدۇر.» (بۇخارى، مۇسلىم)

9) ئائىلە ئەزالىرىدىن ھەر بىرىنىڭ ئۆز ئېھتىياجىغا مۇناسىپ ھالدا، ماددىي ۋە مەنىۋى مەنپەئەتلەردىن، ئاتا - ئانىسىنىڭ مېھرى - شەپقىتىدىن ۋە پەرۋىشىدىن بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقى باردۇر. شۇنىڭدەك، ئاتا - ئانىلارنىڭمۇ بالىلىرىغا ئىگە بولۇش، باشتا ئېتىقادىي جەھەتتىن تەربىيىلەش بىلەن بىرگە، ئۇلارنى ئەخلاقىي، ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن تولۇق يېتىشتۈرۈپ چىقىش ھوقۇقى باردۇر. بۇ ئەينى ۋاقىتتا ھەم ھوقۇق ھەم مۇقەددەس بۇرچتۇر. «سەن ۋە سېنىڭ مال - مۈلكۈڭ ئاتاڭنىڭدۇر.» (ئەبۇ داۋۇد)

10) ئانىنىڭ ئائىلىدىكى رولى چوڭدۇر. ئۇ قەدىرلىنىشكە ئەڭ ئاۋۋال سازاۋەردۇر. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ياخشىلىق قىلىشىم ئۈچۈن ئەڭ ھەقلىق بولغان كىشىم كىم دەپ سورالغىنىدا:

ـ ئاناڭ ـ دەپ جاۋاب بەردى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام.

ـ ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟

ـ يەنە ئاناڭ.

ـ ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟

ـ يەنە ئاناڭ.

ـ ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟

ـ داداڭ ـ دەپ جاۋاب بەردى.» (بۇخارى ۋە مۇسلىم)

H) ئائىلىنىڭ مەسئۇلىيىتى ئائىلە ئەزالىرى ئارىسىدا ئورتاقتۇر، ئائىلە ئىشلىرىغا ھەركىم ئۆزىنىڭ ئىقتىدارى ۋە شارائىتىغا يارىشا ھەسسە قوشىدۇ. بۇ مەسئۇلىيەت ئاتا - ئانىنىڭ مەخسۇس مەسئۇلىيەتلىرىدىن تاشقىرى ئومۇمىي مەسئۇلىيەت بولۇپ، ئۇ بالىلار ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. «ئى رەسۇلۇللا! ياخشىلىق قىلىشنى ئاۋۋال كىمدىن باشلىسام بولىدۇ، دەپ سورالغىنىدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ: "ئاۋۋال ئاناڭغا قىلغىن، ئاندىن يەنە ئاناڭغا، ئاندىن داداڭغا، ئاندىن ئەڭ يېقىن تۇغقىنىڭغا، ئاندىن ئۇنىڭدىن بىر دەرىجە تۆۋەندىكى يېقىن تۇغقىنىڭغا قىلغىن" دېدى.» (ئەبۇ داۋۇد)

L) قىز - ئوغۇللا ئۆزلىرى ياقتۇرمىغان بىرسىگە ئۆيلىنىشى ئۈچۈن زورلىنىلمايدۇ. «بىر قىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئاتىسىنىڭ ئۇنى ئۆزى ياقتۇرمايدىغان بىرىگە ياتلىق بولۇشقا زورلاۋاتقانلىقىنى بايان قىلىۋېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىزنىڭ كىمگە ياتلىق بولۇش ئىشىدا ئۆزىنىڭ تاللاش ھوقۇقى بار ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى.» (ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد)

20 - ماددا، ئاياللار ھوقۇقلىرى

A) ئاياللار قانداقلا شارائىتتا بولمىسۇن ئۆز ئەرلىرى بىلەن ياشايدۇ. «ئاياللىرىڭلارنى ئۆزۈڭلار ئولتۇرۇۋاتقان جايىڭلاردا ئولتۇرغۇزۇڭلار.» (تالاق سۈرىسى 6 - ئايەت)

B) ئاياللارنىڭ بارلىق چىقىملىرىنى ۋە ئېھتىياجلىرىنى ئەرلىرىنىڭ قامداش مەجبۇرىيىتى باردۇر. ئىككىسى ئايرىلغان تەقدىردىمۇ، ئايالنىڭ ئىددەتتى توشقىچىلىك ئۇنىڭ چىقىملىرىنى تەمىن ئېتىش مەجبۇرىيىتى باردۇر. «ئەرلەر ئاياللارنىڭ هامىيلىرىدۇر، بۇ ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن (يەنى ئەرلەرنى كۈچ - قۇۋۋەت ۋە غازاتقا چىقىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئاياللاردىن) ئارتۇق قىلغانلىقىدىن ۋە ئەرلەرنىڭ ئۆز پۇل - ماللىرىنى سەرپ قىلغانلىقىدىندۇر.» (نىسا سۈرىسى 34 - ئايەت) قويۇۋېتىلگەن ئاياللىرىڭلار ئەگەر ئېغىر ئاياق بولسا، بۇشانغانغا قەدەر ئۇلارنى تەمىنلەڭلار.» (تالاق سۈرىسى 6 - ئايەت) قويۇۋېتىلگەن ئېغىر ئاياق ئاياللارنىڭ بالىلىرىنى ئېمىتكەنلىكى ئۈچۈن ئەرلىرىدىن ھەق تەلەپ قىلىش ھوقۇقى بار ۋە ئەرلىرىنىڭمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا قاراپ ھەق تۆلەش مەجبۇرىيىتى باردۇر. «ئەگەر ئۇلار سىلەر ئۈچۈن بالىلىرىڭلارنى ئېمىتىپ بەرسە، ئۇلارنىڭ ئېمىتىش ھەققىنى بېرىڭلار.» (تالاق سۈرىسى 6 - ئايەت)

C) ئايال كىشىنىڭ قايسى بىر سەۋەب بىلەن ئېرىدىن ئاجرىشىش خېتىنى تەلەپ قىلىش ھوقۇقى باردۇر. ئەگەر ئايال كىشى خېتىنى ئالغانلىق مۇناسىۋىتى بىلەن ئىختىيارىي ھالدا ئېرىگە مەلۇم مىقداردا ماددىي بەدەل تۆلىمەكچى بولسا، ئېرىنىڭ ئۇنى قوبۇل قىلىشى جائىزدۇر. ئەمما ئەرنىڭ ئايالدىن ماددىي بەدەل تەلەپ قىلىشى ياكى ئۇنىڭ خېتىنى بېرىش ئىشىنى كېچىكتۈرۈشكە يول قويۇلمايدۇ. «ئەگەر سىلەر ئەر - ئايال ئىككىسىنىڭ ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلالماسلىقىدىن قورقساڭلار، خوتۇنىنىڭ ئاجرىشىش خېتىنى ئېلىش مەقسىتىدە مال بەرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ئىككىسىگە گۇناھ بولمايدۇ.» (بەقەرە سۈرىسى 229 - ئايەت)

D) ئايال كىشىنىڭ ئېرىدىن، ئاتا - ئانىسىدىن، بالىلىرىدىن ۋە تۇغقانلىرىدىن مىراس ئېلىش ھوقۇقى باردۇر. «ئەگەر سىلەرنىڭ بالىلىرىڭلار بولمىسا، بۇ چاغدا ئاياللىرىڭلارغا سىلەر قالدۇرغان مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى تېگىدۇ.» (نىسا سۈرىسى 12 - ئايەت) «ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا، ئاياللارنىڭمۇ ھەسسىسى بار.» (نىسا سۈرىسى 7 - ئايەت)

F) ئەر - ئايال ھەر ئىككىسى بىر - بىرىنىڭ نومۇسىنى ۋە ئابرۇيىنى ساقلىشى مۇقەددەس بۇرچتۇر. ئىككىسى ئاجرىشقان ھاللاردىمۇ، بىر- بىرىنىڭ سىرىنى، ھۆرمىتىنى ساقلىشى، بىر - بىرىنىڭ جىسمانىي يېتەرسىزلىكى ۋە ئەخلاقىي ئەيىبلىرىنى ئاشكارا قىلماسلىقى لازىم. «ئۆز ئارا ياخشىلىق قىلىشنى ئۇنۇتماڭلار.» (بەقەرە سۈرىسى 237 - ئايەت)

21 - ماددا، تەربىيە ھوقۇقى

A) بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ قولىدا ياخشى تەربىيە ئېلىشى ئۇلارنىڭ تەبىئىي ھوقۇقلىرىدىندۇر. ئاتا - ئانىلارنىڭ بالىلىرىنى ياخشى تەربىيىلەش مەجبۇرىيىتى بولغاندەك، بالىلارنىڭمۇ ئاتا - ئانىسىغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش، ئۇلارنىڭ سىڭدۈرگەن ئەجرلىرىنى ئادا قىلىشقا تىرىشىش ۋە قولىدىن كەلگەنچە ياخشىلىقلارنى قىلىش مەجبۇرىيىتى باردۇر. «پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا - ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى يا ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئۇھوي دېمىگىن، ئۇلارنى دۈشكەلىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا كامالى مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن ۋە ''پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك، ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن'' دېگىن.» (ئىسرا سۈرىسى 24 - ئايەت)

B) ئوقۇپ تەلىم ـ تەربىيە ئېلىش ھەركىمنىڭ تەبىئىي ھەققىدۇر. مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن ھەر بىر كىشى ئۈچۈن ئوقۇش، ئۆگىنىش پەرزدۇر. «ئىلىم تەھسىل قىلىش ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ھەر قانداق مۇسۇلمانغا پەرزدۇر.» (ئىبنى ماجە)
C) مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ ھەر بىر شەخسىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە ئېلىشى ۋە پىكىر دۇنياسىنى يورۇتۇشى ئۈچۈن يېتەرلىك پۇرسەت ۋە شەرت ـ شارائىت يارىتىپ بېرىش مەجبۇرىيىتى باردۇر. «ئاللاھ بىراۋغا ياخشىلىق ئاتا قىلىشنى خالىسا، ئۇنى دىندا ئالىم قىلىدۇ. مەن پەقەت تەقسىم قىلغۇچىمەن، ئاتا قىلغۇچى ئاللاھتۇر.» (بۇخارى ۋە مۇسلىم) ھەركىم ئۆز ئىقتىدارىغا ۋە قابىلىيىتىگە مۇناسىپ كېلىدىغان پەننى ياكى كەسىپنى تاللاش ئەركىنلىكىگە ئىگە. «ھەركىم ئۆزى بىلەن يارىتىلغان نەرسىگە ئېرىشكۈچىدۇر.» (بۇخارى ۋە مۇسلى)

22 ـ ماددا، شەخسلەرنىڭ ئىگىلىكلىرىنى قوغداش ھوقۇقى

ئىنسانلارنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرىنى بىلىش پەقەت ئاللاھنىڭلا ھەققىدۇر. بۇ ھەم ئاللاھقىلا مەلۇمدۇر. «سەن ئۇنىڭ يۈرىكىنى يېرىپ كۆرگەنمىدىڭ!» (مۇسلىم) كىشىلەرنىڭ ئۆز سىرلىرىنى يوشۇرۇش ھەققىدۇر، ئۇنى ئېچىش ئۈچۈن جاسۇسلۇق قىلىش بولمايدۇ. «كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئىزدىمەڭلار.» (ھۇجۇرات سۈرىسى 12 ـ ئايەت) «ئى تىلى بىلەن ئىمان ئېيتقان بولسىمۇ، ئىمان چىن قەلبىگە يېتىپ بارمىغانلار جامائەسى! مۇسۇلمانلارغا ئازار بېرىش ۋە ئۇلارنىڭ ئەيىبلىرىنى ئىزدەشتىن يېنىڭلار. كىمكى، ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان بۇرادىرىنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەيدىكەن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى ئېچىۋېتىدۇ. ئۇنىڭ ئەيىبى قانچىلىك مەخپى بولغان ھالەتتىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنى چوقۇم پاش قىلىدۇ، ئاللاھ تائالا ئەيىبىنى پاش قىلغان كىشىنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە رەسۋا قىلماي قالمايدۇ.» (ئەبۇ داۋۇد ۋە تىرمىزى)

23 ـ ماددا، سەپەر قىلىش ۋە مۇقىملىشىش ھوقۇقى

A) ھەر بىر شەخسنىڭ خالىغان جايلارغا سەپەر قىلىش، خالىغان جايلاردا مۇقىملىشىش، خالىسا ئۆز ۋەتىنىنى تاشلاپ باشقا يۇرتلاردا پاناھلىنىش ئەركىنلىكى باردۇر. دۆلەت ياكى شەخسلەر كىشىلەرنىڭ بۇ ئەركىنلىك ھوقۇقىغا چەكلىمە قويالمايدۇ. «ئاللاھ سىلەرگە زېمىننى مېڭىشقا ئاسان قىلدى، زېمىننىڭ ئەتراپىدا مېڭىڭلار، ئاللاھنىڭ بەرگەن رىزقىدىن يەڭلار.» (مۈلك سۈرىسى 15 ـ ئايەت) «ھىجرەت قىلساڭلار ئاللاھنىڭ زېمىنى كەڭرى ئەمەسمىدى؟» (نىسا سۈرىسى 97 ـ ئايەت)
B) كىشىلەرنى قانۇنسىز ھالدا ئۆز ۋەتىنىنى تەرك ئېتىشكە زورلاشقا يول قويۇلمايدۇ. «ئى مۇھەممەد! ئۇلار سەندىن: "ھارام قىلىنغان ئايدا ئۇرۇش قىلىشقا بولامدۇ؟" دەپ سورايدۇ، ئېيتقىنكى، "بۇ ئايدا ئۇرۇش قىلىش چوڭ گۇناھتۇر؛ ئاللاھنىڭ يولىدىن توسۇش، ئاللاھقا كۇفرىلىق قىلىش، مەسجىدى ھەرەمدە ئىبادەت قىلىشتىن توسۇش ۋە مەسجىدى ھەرەمدىن ئاھالىنى ھەيدەپ چىقىرىش ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا تېخىمۇ چوڭ گۇناھتۇر.»
C) ئىسلام يۇرتى بىردۇر، ئۇ پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ ئورتاق ۋەتىنىدۇر. جۇغراپىيىلىك ئايرىمچىلىقلار ياكى سىياسىي چەكلىمىلەر سەۋەبلىك مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام يۇرتى بولغان بارچە دۆلەتلەر ئىچىدىكى سەپەر قىلىش ۋە يەرلىشىش ئەركىنلىكىگە چەك قويۇلمايدۇ. ھەر قايسى دۆلەت مۇسۇلمانلىرىنىڭ باشقا دۆلەتلەردىن پاناھ ئىزدەپ كەلگەن مۇسۇلمان بۇرادەرلىرىنى قىزغىن كۈتىۋېلىشى ۋە ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ نەسەبىتىكى قېرىنداشلىرىغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىشى مۇقەددەس مۇسۇلمانلىق بۇرچىدۇر.» مەدىنىدە يەرلىك بولغان، ئىمانى كۈچلۈك ئەنسارلار يېنىغا ھىجرەت قىلىپ كەلگەن مۇھاجىرلارنى سۆيىدۇ، ئۇلارغا

بېرىلگەن نەرسىلەر ئۈچۈن ئىچى تارلىق قىلمايدۇ، ئۇلار مۇھتاج تۇرۇقلۇق مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئىتىنى ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئىتىدىن ئەلا بىلىدۇ، ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن ساقلانغانلار بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر» (ھەشر سۈرىسى 9 ـ ئايەت).